

Luzaideko euskara Nikolas Polit zenaren izkribuetan.

Jose Mari SATRUSTEGI

(Euskaltzaindia)

Luzaide aipatzean, erdaraz Valcarlos esaten zaion herriaz mintzo gabela esan-beharrik bazegoen, ez dakit. Auñamendiko ipar-isuriaren sakan luze eta estuan kokaturik, legez, zergaz eta elizaz Nafarroa garaieko lurraldea bada ere, hizkuntzaz eta nortasunez Nafarroa beherekoak izanak dira bertako biztanleak, beren euskara jator eta goxoari muzin egin eta erdalduntzen joan diren arte. Ezin sinetsia da hain epe laburrean euskarak han egin duen beherakada haundia.

Bertako bikario izandako F. Echeverri jaunaren Dotrina bat dela bide aipamen asko izan du Luzaideko mintzairak azken aldi honetan.¹ Ildo horretatik ikerlanean jarrai nahi duten hizkuntzalariei beste izkribu aipagarri eta ezezagun batzuren berri ematera noa, lekukotasun eredugarri eta jaun ospetsu baten berri eskaintzen diedalako uste osoarekin.

Polit anaiak.

Ospetsuak izan ziren Iruñeko elizbarruti mailan Auritz edo Burgeteko Polit anaia bi, XIX. mendearen bigarren erdian. Frantzisko, zaharrena, 1829an sortu zen eta, azken urteraino apaiz ikasketak Iruñeko Seminarioan egin ondoren, Valencian lortu zuen Teologiako doktoradutza eta meza eman. Bederatzi urtez Filosofia irakasle izan zen eta beste hiruez Teologia eman zuen Iruñeko Seminarioan. Bertako erretoradutza,² eta Orreagako "Erret-Etxean" nagusi iragandako hemezortzi urte neketsuak azpimarra daitezke berak izandako hainbat karguren artean.

Izan ere, azkeneko hau oso egoera gogorrean bete behar izan zuen. Karlos VII.ak eta bere alderdikideak Orreaga inguruan ibili ziren muga iragan aurretik eta, zer gerta ere, Orreagako elizgizonak etxetik alde egitera behartuak izan ziren. Hiru urtez (1873-1876) zein bere alde sakabanaturik ibili ondoren elkartu ziren berriro Auñamendiko Andra Mariren inguruan. 1884ean utzi zuen karguaren zama

1 Iñaki Segurola. "Etxeberri Luzaideko Bikarioaren Dotrina argitaragabea". *ASJU*, XIX-1 (1985) 129 eta hur. Iñaki Segurola. "Argitaragabea?" *Ibid.*, XIX-2 (1985), 621 or. J.M. Satrustegi. "Luzaideko Echeverriren Dotrinaz". *Ibid.*, XX-1 1986.

2 B.O.Ecl. 26.VI.1865. 190.orrialdean.

eta Iruñeko katedralean kalonje izendatu zuen gotzaiak.³ 1894eko abenduaren 3an hil zen Iruñean. Hileta iragarkiak dioenez, Historiako Espainiar Erret Akademiako partaide, eta Nafarroako "Comisión de Monumentos" elkargoko bazkide zen, beste aipamen batzuren artean.

Frantzisko baino bost bat urte gazteago zen bere anaia Nikolas⁴. Gaztedanik nabarmendu zuela apaiz izateko joera, dio J. Ibarra Orreagako historigileak. Iruñeko Seminarioan ikastaroa amaitu orduko Luzaidera bialdu zuten bere nagusiek eta bertan egon ere, 1887an Orreagako prior edo nagusi izateko agiria jaso arte.

Anaia biak kargu horretara iritsi zirelako edo, Orreagako prioreen zerrenda orokorrean bada hutsune nabarmena: Berrogeita hemezortzigarren zenbakia daramate bai batak eta bai besteak, aipatutako Ibarren bilduman.⁵

Elkarren ondotik hartu bazuten ere nagusi aulki hori, aldaketa garrantzitsua gertatu zen bien bitartean. Frantziskok kargua utzi zuen urte berean, izan ere, Orreagako barne-arautegia aldatzeko agindua eman zuen gobernuak. Aurretik zetorren arazoa zen, noski, baina une horretan plazaratu zen. Hiru urte igaroko ziren bir-antolaketa honen bideratzen eta denbora horretan bururik gabe egon zen Orreaga, izendapen berriaren zai.

Egoera berriko ezaugarririk nabarmenena zera da, elizgizonok ordurarte euren etxeetan bizitzetik, denek elkarrekin baturik bizitzen hasi behar izan zutela.⁶

Hegoketa luzearen ondoren, 1887ko udazkenean burutu zen Orreagako apaizkideen bizibide berria arautzen zuen agiria, eta Nikolas Polit izan zen bere anaiak utzitako kargu-aulkia hartu zuen hurrengo burua.⁷

Luzaideko erretorea, parroquia uztean, Erregela berrien arabera urte bateko probasaioa egitera beharturik zegoen hautagai mailan, eta bera bezala beste guziak. Hori dela eta, oso berezia izan zen denbora horretako bere egoera, haste-hastetik etxeko buru eta apaizkideen nagusia izan arren, kanonigogai besterik ez zen. Arauen epea bete bezain laster, urte baten buruan alegia, onetsi eta ofizialki legezatu zion Iruñeko gotzaiak bere kargua.⁸

3 "Diez y ocho años de priorato en época tan difícil y comprometida como fue del año 1866 al 1884, su recta y prudente gestión en ella sus eximias virtudes y grandes prendas de talento y saber, bien merecían una recompensa, y ésta no se hizo esperar. El señor Obispo de Pamplona, doctor don José Oliver y Hurtado, en la vacante, por defunción del ilustre señor don Agustín Irigoyen, tuvo a bien nombrarle, premiando sus grandes méritos y servicios y usando de su derecho, pues correspondía a él el turno de provisión, Canónigo de la Santa Iglesia Catedral de Pamplona. El nombrado tomó la institución canónica el 24 de diciembre de 1884". Javier Ibarra. *Historia de Roncesvalles*. Pamplona 1936, 950 or.

4 Aurizko parrokiako artxibua. Bataioen 2.lib. 35. orrialdean, 9.zenb.

5 Ikus J. Ibarra. *Historia de Roncesvalles*. 941 eta 956. orrietan.

6 "Aunque sustancialmente es la misma la Regla tercera de San Agustín, observada por los Canónigos de la anterior situación, desde su implantación en el siglo XI en Roncesvalles, y la que, desde el 31 de enero de 1889 se viene observando, en virtud de los Estatutos hechos conforme al espíritu de la Bula "Inter plurima" y el Concordato de 1851, existen, sin embargo, algunas diferencias. En la anterior situación, los canónigos no hacían la vida en comunidad; vivían en las casas que se les designase o eligiesen con su familia o domésticos; reuníanse tan sólo en la iglesia para las horas canónicas, y en las sesiones capitulares que periódicamente tenían. En la actual, viven en comunidad todos, tienen todos una misma casa, un refectorio, y una misma forma de vida en todo, conforme a las Constituciones hechas en el año 1887, aunque no un mismo dormitorio, como el preceptuado por el famoso Lic. Córdoba, en el año 1585, sino, cada uno, en la misma Colegial, tiene sus habitaciones propias, y separadas de las demás". Ibid. 957 or.

7 "Con fecha 25 de Agosto último ha sido nombrado por Su Majestad la Reina (q.D.g.) Regente del Reino en nombre de su Augusto Hijo, Dignidad de Prior de la Real Iglesia Colegiata regular de Roncesvalles, el Licenciado D. Nicolás Polit y Gonzalez, Párroco propio de Valcarlos". B. O. Ecl. 1887, 192 or.

8 "Tomó posesión de esta personalmente, al mismo tiempo que recibía el hábito de la Orden de Canónigos Regulares de San Agustín, el 18 de diciembre del mismo año, de manos del señor Obispo de la diócesis de Pamplona, don Antonio Ruiz Cabal y Rodríguez, y profesó, después de cumplido el año de noviciado, el 31 de enero de 1889, ante el mencionado señor Obispo".

Arautegi berriak honela zioen. "Artículo 7. Cualquiera que sea el nombrado, no se entenderá que es tal Canónigo, sino después de haber hecho el Noviciado y de profesar, *usque ad mortem*". J. Ibarra. *Hist. de Roncesvalles* 956 or.

Haundia zen, beraz, Orreagako "Erret-etxe" zaharrea erlijio eta otoitz-giro berria finkatzeko erantzunkizuna, baina ez zen gutxiago konbentuak berak eta elizak gerratearekin jasandako apurketak birmoldatzeko lanbidea. Izan ere soldaduen egonaldia tamalgarria izan zen Orreagarentzat.

Kementsu ekin zien ezbehar guztiei Polit bigarrenak eta bertako prior ospetsuenetako bat izan da adituen ustez. Ekintza nagusien artean ia erorita zegoen Agustin santuaren kapera aipa daiteke. Florentino Ansoleaga arkitektu ospetsuareh gidaritzarekin burutu zuen lan hau. Bertan ikus daitekeen Santxo Azkarraren hilobi irudia lurpetik ateratzea agindu zuen, galdutzat ematen zena ber-eskuratuz.

Biblioteca dagoen bizitegi nagusia ere Nikolas Polit zenaren denborakoa da.

Konbentua ezik, Orreagako biztanleen bizimodua hobetzeaz ere arduratu zen, bai etxe berriak eginez eta bai txorroetara ura ekarriz.

Denbora berean, elizkizunak kuntzan eta txukun egiteko eliz-arropa eta aldare ontziak erosi zituen, organoarekin batera. Haundizki aipatu izan da bere lana.⁹

Aurizko seme ospetsu honi buruz egundaino inork aditzera eman ez duena, berak utzitako euskal izkribu bilduma da. Uste gabeko aurkipena izan zen niretzat. Noizbait esan izan dudana bezala¹⁰, arratsalde batez sua egina zuten Orreagako plazan N. Polit zenaren gelako puska zaharrak erretzeko. Izkribu zaharrik ez ote zuen jaun honek paperen artean galdegin nien, eta hara non gordeak zituzten niretzat bere prediku eta zenbait ohar. Bilduman badira 86 idazki 637 orrialdekoak. Hauetatik 71 euskaraz idatzirik daude, orohar 334 bat orrialde izango direlarik. Honela bana nitzake euskal izkribuok: 239 orrialde Nikolas Polit zenarenak, 78 Anastasio Echeverri, Zugarramurdiko erretor izandako apaizarenak, 10 orrialde Zaraitzuko euskalkian izenik gabe emanak¹¹, eta Joakin Lizarraga Elkanokoaren zazpi orrialdeko prediku bat.¹² Orduan ez nekien, noski, norenak izan zitezkeen, baina denborarekin joan naiz argibideak lortzen eta orain bai esan dezaket, zalantzarik gabe, aipaturiko jaun horien lanak direla.

Niretzat altxor polita zen bilduma neure motor apalaren zorro eta zokoetan sartu, eta pozaren pozez iragan nuen Ibañetako mendatea Luzaideko bidean.

Luzaideko euskara.

Badu lekukorik Luzaideko mintzairak euskal literaturan, Enrike Zubiri "Manezaundi" eta Juan Echamendi "Bordel" bertsolariarekin.¹³

Maila apalago batean, baserritarren eguneroko lanari ezin zaio Parnasoko zingurina landuen edergarrik eskatu, bizi arruntaren agerpen estimagarriak utzi dizkigu Luzaideko mintzaira txukunak. Besterik beste, XIX. mendeko arotz baten sal-erosketa guzrien bezero-liburua aurkitu nuen behin hamar-hamabi urteko haurraren eskuetan jostagailu.¹⁴

9 "Luminosos e incontestables testimonios son todos de las bellas prendas que adornaban al insigne e inmortal Prior, señor Polit. Testimonios de su capacidad nada común, de su bello corazón, enamorado de las pretéritas grandezas de Roncesvalles, las que deseando rememorarlas, sacrificó su vida y energías de gigante, antes de tiempo, por enaltecerlo y recobrar, tanto material como espiritualmente el nombre glorioso de sus antiguas gestas. Pasó el malogrado señor Prior, don Nicolás Polit, a mejor vida, en 3 de junio de 1906". Op. cit. 965 or.

10 "F. Ondarra euskaltzain berriari erantzuna" *Euskera*. XXVI-(2) (1981) 651-660.

11 J.M. SATRUSTEGI. "Textos salacencos del año 1780". in J.L. Melena (arg.) *Symbolae L. Mitxelena* (Gasteiz, 1985) 1023-1043. or.

12 J.M. SATRUSTEGI. "Nuevo documento no catalogado de Joaquín Lizarraga sobre los bailes" *FLV*. 23(1976) 205-236. or.

13. Angel IRIGARAY. *Prosistas navarros contemporáneos en lengua vasca*, 1958. 17-125. or. J.M. SATRUSTEGI. *Bordel bertsolaria*. Auspoa 45-46. 1965.

14 J.M. SATRUSTEGI. "Libro de cuentas de un herrero de Valcarlos". *FLV* 2 (1969) 133-286 or.

Bertako paper zaharren esparruan badut han-hemenka jasotako frango. Gutunak izan ohi dira gehienetan. Eta zer altxorra ez genuen izango, euskararen kezka biltzailerik izan bagenu! Bada-ezpada, argitaratuko en aipamena egingo dut.¹⁵

Eta neu Luzaiden egondako denboran, atzerriko herritarren lokarritzat orritxo batzu zabaltzen genituen parrokan. Gezurra badirudi ere, artio inoiz euskaraz idatzi ez zuten herritar askoren gutunak jaso genituen. Ezin da esan gutun horietako bakoitza eskuratzean, sendi nuen poza. Herriminak eraginik jalgitako emaitza miresgarriak ziren niretzat.

Luzaidetik atera ondoren, hango mintzairaren oihartzuna adiskideen bidez iritsi izan zaigu eta 500 gutun mamitsuren bildumak osotu du nere euskal paperen gordailua.¹⁶

Lan honetan eskainitako testuek, hala ere, interesgarri gerta daitezke iker lanerako. Gutunek ez bezalako lotura eta batasuna badute elkarren artean eta, bildumaren azalpen laburra besterik ez direlarik, N. Polit zenaren izkribuen ikuspegi eredu-garria azaltzen dute.

I

Hasteko hemen aukeratu dudan bilduma honetako lehen eredu laburra da. Lau orrialde t' erdi (207 × 130 mm.) eskuizkribuan. Izenbururik gabe dator eta urterik ere ez dakar. Bere predikuen zerrenda egin ohi zuen Nikolas Polit jaunak, urtea eta eguna bertan ezarriz. Handik argitasunen bat edo beste atera dezakegu.

Gaiari dagokionez, gure ikastetxeetan apologetika deitzen genuen arloko arrazoimenduen predikua da. Erlijioari edo Elizari zuzenean egindako eraso en aurkako erantzuna, alegia. Agertzen diren burubide nagusiak une hartan eta geroago ere oso erabiliak izan ziren eta alde horretatik, beraz, ez dago ezer berririk, lekukotasunaren balioa baizik. Hala ere, ez du erlijioaren garrantzia izpirituari soilik dagokion baliapen salbagarrian oinarritzen; gizarte a bera aintzat harturik, agintarien eta menpekoen arteko oreka, nahiz aberatsen eta behartsuen arteko loturak aipatzen ditu, erlijioaren eginkizun mesedegarri bezala. Pentsabide hori normala zen orduan, langileriaren eskubideak, gizarte borrokak eta iraultzak beste biderik urratu badu ere.

Egileak beretzat zeraman oharren zerrendan bi aldiz agertzen da "Celo por la Religión"; itxuraz gai honi loturiko izenburua: 1868ko azaroaren 22an, eta 1870eko azaroaren 6an emandako sermoiak dira. Nere bilduman badira horrelako bi izkribu eta, bat hala bestea urte bi horietakoak direla esan dezakegu.

Ycusten ducienian, erraiten cien J. Cristoq vere discipulier, Profeta Danieleq anunciatu cien abominacionia estabilitu dela lecu saindian, etzaciela duda urbil dela Yaincoaren Erresuma. ¡Ay E.A.M.! Guq izan dugu Salvazalia mintzo cen dembora malurosen icusteco suerte tristia eta presen- (I.5) ciatzeco anunciatu citien abominacione Erligionia desfiguratuco zutenaq. Erligione Saindu au, Erligione Divino au, Erligione au Cerutiq yina guizonag uros eguiteco eta errealqui

15 J.M. SATRUSTEGI. "Correspondencia familiar vasca del siglo XIX". *FLV*. 9 (1971) 291. or.

16 J.M. SATRUSTEGI. "Xukako aditz joskera Luzaideko mintzairan" *Euskaltzaindia /ker I*, Bilbo 1981, 345-347. or.

onguiq beciq eguin ezteena, causitzen da gure egun tristeetan insultatia izaiteco ain lanyer aundian nun ezpaitaiteque egon alarmatu gabe vere viotzian Erligionia-rengatiq intres erretoiq die- (I.10) niq. ¡Cer persecucionia eztu sufritzen munduco boteretsienganiq! ¡Cer pena eta nahigabiaz eztitu errecibitzen politicoenganiq! ¡Cer burla eta ofensaq licenciosenganiq! ¡Cer inyuria eta desohoriaq guiristino gaisstuenganiq! Erregueeq eta boteretsieq ¿eztute sacrificatzen veren ambicione eta politicari! Ympioeq ¿eztute aflightzen veren licenciequin? Guiristino gais- (I.15) tueq ¿eztute desohoratzen veren escandalequin?

¡Ay nitaz! Erligione au guisa untan batzuz gaizqui tratatia, bertzez despreciatia eta casi guciez abandonatia pleñitzen da nigarrez vere situacione tristiarengatiq, errecontratu gabe vere adisqueen artian aren consolatzera enseatzen deniq. *Plorans ploravit in nocte, et lacrymae ejus in (I.20)maxillis ejus: non est qui consolatur eam ex omnibus charis ejus.* Erligionia imploratzen du Erregueen ausilio edo laguntza, eta Erregueeq eztacote casuiq eguiten: yuaiten da sabantengana, eta sabanteq escarniatzen dute: aderezatzen da vere semeer, eta heq ere abandonatzen dute. ¿Cer eguin behar du Erligione divino uneq icustiaiquin aimbertzede desprecio, aimbertzede in- (I.25) gratasun eta aimbertzede perfidia? Ezta au niq galdeguin behar dutana, baican ¿cer eguin behar dugu guq, icustiaiquin Eliza gure ama maitagarria aimbertzede abandonu angustia eta aflicionetan? ¿Behar dugu abandonatu? ... ¡Ay ez! Aren seme unaq bezala ar dezagun parte aren desgracian, yunta guiten vere ingurian aren consolatzeco, eta sostenga dezagun aren causa celo (I.30) eta curayaiquin. ¡Ezta au gure debuarra? ¿Eztugu au eguin behar esquerrezco sendimenduz? ¿Eztu au erreclamatzen gure interesaq veraq? Bay, E.A.M. Yru gauza orien gatiq, oray ezautzera emanen daucietan bezala, sostengatu behar dugu celo eta valoreiquin gure Erligione saindiaren ohoria.

Yru clasetan sar ditezque egungo egunian Erligionia aflightzen duten (I.35) etsay guciaq: batian figuratzen dute veren discursequin atacatzen duten impioaq; bertzian daude veren escandalequin desohoratzen duten guiristino catolico gaisstuaq: irugarrena formatzen dute veren armequin oprimitzen duten boteretsiaq; ¡Eta iru etsay clase orien contra, erranen ducie, behar dugu sostengatu Erligionia-aren causa? Bay; eta curaya ohore eta gloriaiquin. Bana (I.40) ¿nola? Oposatuz impioen discurser languaya guciz catolico bat, guiristino gaisstuen escandaler vicitza ejemplar bat eta costuma virtuosaq, eta boteretsien armer otoitzaren arma guciz boteretsia.

Erraiten dutaliqu impioen discurser oposatu behar duciela languaya guciz catolico bat, eztut erran nahi equin disputatu behar duciela Erligione- (I.45) co gauen gainian: badaquit unen gainian disputatzia etzauciela ordinariozqui corresponditzen, izanican ere norbait provocatzen ciuztena; eta instruccione erregular bat eztiarendaco oberena dela ichiltzia. Bana ¿pensatzen ducie ichilduz ezti-tezquela humiliatu eta confunditu impioaq? Dudariq batere gabe. ¿Nola? Oposatuz een Erligionia-aren contraco discurser vitarte serio bat, (I.50) picatuz bat batian een conversacionia eta erretiratz bereala een presenciatiq.

Bana guisa untan obratzia, erranen ducie, da gauza bat repugnanta. ¿Ezlitza-teque asqui een erranaq viotzez desaprobatzia eta campotiq indiferent aguertzia? Ez: ori da conducta bat comoda, cobardia eta Yaincoa aundizqui (I.55) ofensatzen diena. Balin bacinaquite cien adisqueide bat, aitu dielaiq mintzatzen cien erreputacionia-aren contra, contentatu dela viotzez erreprobatziaz, itz bacar bat erran gabe cien ohoriaren favoretan, ¿contenta cinezquete artaz? Gauza clara

da erran cinezoquetela: "Adisquide infidela ¿au da zure portatze manera eguiatzqui maitatzen duzunaiquin? ¿Ala interesatzen cira ene- (I.60) gatiq? Zuq, adisquide un bezala, zuq sostengatu behar cinien present causitzen etzen adisquide baten causa, inpugnatuz eta desegunez ene contra alchatzen ciren calumniaq, eta ichilahaciz ene etsayaq".

Guiristino fidelaq, otoitz eguin dezagun Yaincoari ezitzen itzul prueba eta persecucionezco dembora heq, ceinetan guiristino declaratzia verdin bai- (I.65) tzen nola iltzia tormentuiq aundienen artian. Ceren ordian aurquitu baciren anitz guiristino veren fedia curayaiquin aitortu zutenaq tiranoen presencian, uste nuque oray icus litezquen anitz guiristino cobarde errenega lezaquetenaq veren Erligioniaz edocein lanyerren vistan: eta ori guiristino catolico un gucien debuarra delaiq profesatzen dien Erligioniaeren sostengatzia, ez ba- (I.70) carriq itzez baicican conducta virtuos eta ejemplar batequin. Ezta gauzaiq gure Erligionia gueyago errecomendatzen dieni, eta obequi libratzen dieni etsayen insulto eta burletaiq, nola vere semeen exemplu una ¿Cer cen lehemico demboretan infidelen viotza unquitzen cien eta convertitzen gure Erligionera? Lehemico guiristinoen exemplu una Mundu galdu baten er- (I.75) dian arguitzen zuten, izarraq Cerian arguitzen duten bezala: een vicitza cen Evanyelioaren ichura vici bat, edo obequi erteco, cen Evanyelioa vera practican ezarria een conducta een perfeccione eta moralitatezco escola publico bat. Eta paganoeq fixatzen zutelaiq veren vista presuna (piados) virtuos etan, comparatzen zuztenian veren costuma corrompiti-aaq gure guiristinoen costu- (I.80) ma inocentequin, vorchatiaq ciren vere baitan sartzera, astiatzera veren supersticioniaq eta maitatzera alaco cualitate unaq guizoner comunicatzen citien Erligionia. Orrengatiq guiristinotasuna edatu cen dembora gutiz eta nausitu mundu guciaz. Anitz estonatzen dira guiristinotasuna conserva dain oray beti een batian, eta eztizan eguin lehemician eguiten citien conquistaq: bana ¿nola (I.85) eguin behar tu? Guiristino catolicoen exemplu gaisstua da lehemico traba eta principalena ¿Nola behar dute convertitu herege eta infideleq gure Erligionera, icusten badute veren costumaq bezain gaissto edo gaisstogüez desohorata? Ycus bezate cien costumeq eztuztela contrariatzen cien fede eta sinestiaq, icus bezate gure Erligioniaeren saindutasuna manifestatia cien (I.90) conductan eta bereala baratuco dira guri oposicione eguiteti, eta ezpadute curayaiq asqui gure Erligionera convertitzeco, gutienetiq ichilduco dira ahalguetuiq eta confundituiq. Yaincoaren vorondatia da, erraiten daugu S. Pedroq Escritura Saindian, conducta un baten medioz ichilahaz ditzacien Erligioniaeren contra mintzo diren mihi gaisstuaq.

(I.95) Bana ¿pensatzen ducie menturaz unequin bacarriq complitu duciela Erligioniaq egungo egunian aurquitzen den afliccione aundian cienganiq escatzen dien guciaiquin? Trompatzen cizte Egun erreverritzen da Profeta Daviden anuncio triste ura: Alchatu ciren munduco Erreguiaq, eta Principeaq yuntatu ciren elgarre-quin Yaincoari guerla declaratzeco eta botatzeco vere (I.100) tronutiq aren Erligione saindiaren buruzaguaia: *Astiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum, et adversus Christum ejus*. Ynsolencia eta descaro icigarri batequin erran dute: ¿Cer Yainco, cer Aita Saindu, cer Erligione! Declara dezagun guizona libre: auts ditzagun gure lotzeco Erligioniaq ezartzen dauzquigun leguiaq, eta gure oprimitzeco encarga- (I.105) tzen daugun obediencia. *Dirumpamus vincula eorum, et proficiamus a nobis jugum ipsorum*. Niq badaquit Cerian doon ura burlatuco dela orietaz, eta Yaincoaq eracustera emanen diela veren plan

cenzugabeen vanitatia: *Qui habitat in caelis irridebit eos et Dominus subsannabit eos*. Niq badaquit, menturaz anitz beranduco ez tien egun batez, mintzatuco ceela fierqui eta sendiaco (I.110) vere coleraren pizu gucia, menturatu direlacotz vere Eliza saindiaren atacatzera eta insultatzera: *Loquetur ad eos in ira sua, et in furore suo conturbabit eos*. Bana egun ori yiten den vitartian, ¿ztugu guq lagundu behar Eliza gure ama maitagarria gure suplica eta otoitzequin, amorocatican eta Yaincoaq labur ditzan aren afliccioneco egunaq? ¿Eztugu continuoqui otoitz (I.115) eguin behar Yaincoari, Elizaco buruzagui eta fidel gucien Aita Saindiaren libertate eta independenciaingiatiq, ala nola lehemico guiristinoeq otoitz eguiten baitzuten baratu gabe S. Pedro Apostoliaren libertatiaingiatiq preso aurquitzen cenian Herodesen disposicionez? Egungo egunian senditzen ez tienaq pizten vere viotzian Erligioniarenganaco celo eta amodioa, enseatzen ez- (I.120) tena otoitzaren medioz logratzera Elizarendaco Yaincoaren misericordia, ¿nola ezta ahalguetzen erraitiaz ere guiristino dela?

Erligioniaren sostengatzia itzez, exempliaiquin eta otoitzaren medioz, da guiristino catolico un gucieq eguin behar duten gauza bat, ez bacarriq obligacionez baicican esquerrezco sendimenduz. ¿Cer eztu eguin ama un uneq (I.125) guri ezautzera emaiteco eta sendihazteco vere amodioaren efectiaq? Mundura yin guinen bezain laster, areq idequi zauzquigun borta, errecibitu guintien vere besotan, eta eguin guintien Yaincoaren seme eta Ceruco premu Batayoaren medioz. Ama piadosa bezala encargatu cen gure educacioniaz; eta ala, aurraq guinelaiq instruitu guintien vere fede eta doctrinan; aundituche guinelaiq (I.130) aci guintien Yaincoaren itzaiquin; eta guizon perfectaq guinelaiq aguertu zauzquigun gracia divinoaren tresorra. Adimendura eldu onduan nausitzen bazauzquigu gure pasioniaq eta erortzen baguira culpan, vereala yiten da gure laguntzera, eta aplicatuz J. Cristoren odola eta aren Pasionecco merechimendiaq, garbitzen guitu gure becatietaiq, itzultzen guitu Yaincoaren adis- (I.135) quidantzara, eta idequitzen berritan Ceruco borta. Tentacioneeq atacatzen eta ertsatzen baguituzte, azcartzen guitu gorputz Saindaiquin, eta Yzpiritu Saindiaren doainequin confortatzen guitu eta animatzen. Cieq, becatia seguitziagatiq, ihes eguiten baducie ama piados unen besotaiq, etziuzte orrengatiq abandonatzen, baicican cier seguitzen da nora nahi yuan cizten eta ocu- (I.140) patzen da cien onguiaz echian, Elizan, cien gaztetasunian, zahartasunian, osagarrian, eritasunian, eriotzeco orenian eta il onduan. ¿Oh cieq icus bazinezate estremitatezco mementu artan, nola doblatzen tien vere arranguraq, eta nola aflightzen den tendretasun eta pietatez! ¿Cer eztu eguiten, cer eztu erraiten, cer eztu probatzen, cer borta eztu yoiten. Yaincoaq ichur ditzan (I.145) vere misericordiaq cien gainera? Otoitz eguiten du, suplicatzen, pleñitzen, nigar eguiten, eta ezta Sainduiq invocatzen ez tieniq interesa dain ciengatiq behar ordu artan. ¿Eman ducie ya azquen atsa? ¿Cerratu tucie veguiaq seculacotz? Eliza doluz veztitzen da, ura nausitzen da cien gorputzaz, areq bustitzen du ur benedictaiquin, areq eremaiten du Templura, areq laguntzen du (I.150) tumbara, areq destinatzen du lurrera, eta conduiquin conservatzen lecu sacratian tresor valios bat bezala azquen yuyamendiaren eguneco. ¿Eta arima? ¡Ay areq eremaiten du Elizaren atencioneiq principalena. Himno eta cantu tristiaq, otoitzaz, mezaq, officioaq, gucia empleatzen du, gucia ezartzen du accionian Yaincoarenganiq logratzeco aren descansu eta urostasun eternala. (I.155) Eta ama ain un eta piados bateq, ¿eztu merechi cieq lagun dezacien presenteco tribulacionian?

Ezpacinute eguin nahi esquerrezco sendimenduz, eguin behar cinuquete politicaz eta ciauren interesaingatiq: ceren guciaq interesatiaq dira Erligioniaq triunfa eta domina dezan mundian, S. Agustineq erraiten cien beza- (I.160) la: *Vobis prodest colere Deum*. Erreguiaq eta gobernazaliaq, ¿cer izanen da cietaz, faltatzen bazaucie Erligioniairen influencia, ceinaq manatzen baitu populier cieq consideratzia Yaincoaren errepresentantiaq bezala, eta sugetatzia cien autoritatiari, ez bacarriq punimendiaren beldurrez, baicican concienciaco obligacionez? *Non solum propter iram, sed etiam propter cons-* (I.165) *cientiam*. Conspiracioniaq, sublevacioniaq, nahasturaq, guerlaq traicioniaq, perfidiaq, orra cer espermentatuco ducien Erligioniairen influencia faltatzen zaucien bezain laster. Veraz politicaz eta ciauren interesaingatiq, pietatez ezpada, behar ducie protegitu cien nacionetan: *Vobis prodest colere Deum*. Populiaq, ¿cer izanen da cietaz faltatzen bazaucie Erligioniairen la- (I.170) guntza, ceinaq ordenatzen baitu Erregueer eta nacionetaco buruzaguier cieq consideratzia zaindu behar ciuzteten semiaq bezala, eta ez librequi oprimitzen ahal ciuzteten esclavoq bezala? Verificatuco da Yzpiritu Saindiaq erraiten diena: impioeq manatzen eta gobernaten dutenian, populiaq pleñitzen direla eta nigar eguiten: *Cum impii sumpserint principatum, gemit populus*. Veraz cieq interesatiaq cizte Erligioniaq eztezan gal vere influencia: *Vobis prodest colere Deum*. Untasunaq ditucienaq, ¿cer izanen da cietaz ezpada Erligione bat manatzen diena contenta dain vacocha veriaz secula unquitu gabe bertzena? Ohoinguaq, eriotziaq, devastacioniaq edo untasunen destruccioniaq, erretziaq, venganzaq, orra cer yinen zaucien aren ruinare (I.180) ondotiq. Veraz cien unarengatiq behar ducie trabailatu triunfa dezan Erligioniaq, *Vobis prodest colere Deum*. Eta cieq, presuna malurosaq, condenatiaq ciztenaq cien burien mantenatzera cien icerdiaren gostuz, eta anitz ocasionetan aderezatzera aberatsen caritatian, ¿cer izanen da cietaz abandonatu behar baciuzte Erligioniaq, ceinaq manatzen baitu (I.185) aberatser cieq socorritzia cien behar ordietan eta cieq partelieq eguitia necesario etzezteen untasunetan? *Quod superest date pauperibus*. ¡Ay! impioeq aimbertze laudatzen duten humanitatia ezta ez asqui cien nigarraq chucatzeco eta erremediatzeco cien behar ordiaq. Veraz cieq ere interesatiaq cizte conserva dain Erligionia gure artian.

(I.190) Veraz obligacionez, esquerrezco sendimenduz eta ciauren unetan interesatu behar baducie Erligioniairen triunfoaingatiq, niq confiatzen dut eztuciela abandonatuco egungo egunian aurquitzen den circunstancia tristeetan, baicican enseatuco ciztela guciaq, vacocha vere estatiaren arabera, aren laguntzera indicatu daucietan maneretan. Ala esperatzen dut: sendi nezaque (I.195) anitz eztiten compliené esperanzaq, eta eztezaquet sinets indiferent egonen ciztela Eliza gure Ama saindiaren angustier, ceinaq ezpaitu bertze desiraiq baicican cieq uros eguitia mundu untan eta uros eternitateco glorian.

II

Orain datorren eskuizkribua luzeenetakoa da eta norberaren azken epaiketaz mintzo da. Ia zortzi orrialde (210 × 130 mm.) orohar.

Bizimodu oso arautua zukeen elizgizon honek, bere paperetan ikusten denez. Zehatz-mehatz ematen du iganderoko bere predikugaien berria, nahiz sermoirik egin ez zuen egunetako aitzakia. Zortzi urtetako lerrokada batean, bi aldiz bakarrik

huts egin zuen hitzaldia: 1867ko azaroaren 24an "por las rogativas", dio berak; eta 1869ko urtarrilaren 3an "por estar en Pamplona".

Elizkizunen irakurgetekin zer-ikusirik bazuten bere hitzaldiek. Epaiketa orokorra, adibidez, beti udazkenean edo negu sarreran agertzen da, hain zuzen, urte amaieran eta abenduaren lehen igandean munduaren hondamena Elizak bere irakurgetan gogoratzen duen egunetan.

Bakarkako azken epaiketa urtero eman izan zuen, eta beti udaberrian. Bost urte horietako egunak hauek dira:

1868 (martxoaren 22an).

1869 (otsailaren 21ean).

1870 (martxoaren 19an, San Josekari).

1871 (" " " " ").

1872 (martxoaren 3an).

Horrek gogora ekartzen dit, euskal herrietan garizuman pazkoz konplitzeko zen ohitura eta, behar bada, egun horretan aitortzako sakramentuaren inguruan egin ohi zuen.

Bi idazlan mota aurkitu ditut gai honetaz, eta hirugarren izkribu bat hemen datorren zati baten kopia da.

Fedezko eguia den bezala behar dugula gucieq il vein *semel mori*, da ere fedezko eguia iltzen guiren pundian behar dugula izan yuyatiaq: *et post hoc iudicium*. Eta baldin eriotzia, Sabant bateq dionaz, balin bada gauza terribleen artian terribleena *omnium terribilium rerum terribilior* bacarriq (2.5) ceren den gauza temporalen fina edo acabantza, ¿cer izanen da consideratzen badugu dela ere gauza eternalen astapena?

Lancia da ain icigarria eriotziaren ondoti q espero zaugun yuyamendu au nun pensatziaq veraq icarahaci izan tu Elizaco Sainduiq aundiena q. *Vemihi de die illo terribili*. ¡Ay nitaz! ¡Ay nitaz! erraiten cien S. Juan (2.10) Crisostomoq, eltzen denian condiaq emaiteco egun terrible ura! ¡Ay nitaz miserablia! erraiten cien icituiq S. Bernardoq; lotsaz betia ene conciencia becatuz cargatiarengatiq, nola egonen niz yuyamendian buria apalduiq icaratia Yaunaren presencian! Lance terriblia, guciz terriblia, dudaiq eztu; bana da gauza ain importanta aren consideracionia nun bacarriq au izan da asqui (2.15) anitz becatoros aundien convertitzeco. Egun veraz, E.A.M., eldu niz unen gainian mintzatzeco intencioniaiquin.

Ezniz, Yauna, errautsa beciq zure presencian; eta vizquitartian niq, S. Juan Crisostomoq eta S. Bernardoq bano arrazoin gueyagoiquin confunditu behar nuquena ene becatien vistan zure yuyamendiaiquin, ni menturatzen niz (2.20) egun zurequin yuyamendian sartzera: niq aspiratzen dut becatariaren conversionera, ez ene indarretan fidatuiq, ceren sobera ezautzen duzu eta niq aitortzen ene inutilitatia; bana gucia eguin dezaquet zure graciaiquin. Zuq, Yauna, emanen tuzu ene ezpainer itzaq, ene adimendiari pensamendiaq, ene izpiritari fervoria, ene ministerioari corresponditzen zacon bezalaco celo (2.25) bat: zuq arguituco duzu ene adimendia, gobernatuco ene mihia, eta erre eta sutatuco ene viotza, zure yuyamenduco pensamendu icaragarria dignoqui proposatzeco eta becatariaren conversionia logratzeco. Gracia au, Yauna, escatzen dauzugu, secula manchaiq izan etzien zure Ama Saindiaren intercesionez, ceina salutatzten baitugu gucieq Gabriel Aingueruaren itzequin. Agur Maria.

(2.30) Arima gorputzetiá separatzen den mementu verian, aurquituco da Yaincoaren presencian: ezta munduco tribunaletan bezala izanen demboraiá pensatzeco, preparatzeco, empeñiaq ezartzeco, otoitzaq suplicaq eguiteco. Ez; iltzeco azquen atsa eman eta izan Yuyazale Divinoaren aitzinian presentatia, atera gorputzetiá eta sartu Yaincoaren tribunalian, dena izanen da bat, (2.35) dena guertatuco da golpe batian: *in ictu oculi*.

Guizonen yuyamendutan leheniá formatzen da procesa, examinatzen dira lecucoaq, galdeguiten da acusatiari, clartzen dira gauzaq, eta yuyazaliaq eztu pronunciatzen sententia crima probatu gabe eta culpanta convencitu gabe. Guisa untan consideratzen dute Saindieq izanen dela Yaincoaren yuya- (2.40) mendia. Guicieq diote mement batez pasatuco dela, ceren eztu gueyago behar Creazaliaren yaquintasun infinituaq becatariaren acusatzeco convencitzeco eta sentenciatzeco; bana obequi imprimatzeo gure viotzetan yuyamendu icigarri au, errerepresentatzen dute artan balira bezala quecha presentatzen dien parte ofensatia, declaratzen duten destimonioaq, acusatzen dien fiscalá, ihar- (2.45) desten diren culpanta eta sentenciatzen dien Yuyazalia. Yaincoaren legue saindiaq presentatuco du quecha, despreciatu eta osticatu cien becatariaren contra, eta parte ofensatia bezala galdeguinen du, vere ohoriaren erreparatzeco culpantaren punimendia, ezautzera emanez destimonio fidelequin manifestatzen tien gaucen eguia. Demonioa izanen da lehemicico destimonioa, eta guezurra- (2.50) ren aita izanagatiq, declaratuco tu eguiazqui eta diren bezala becatariaq vere vici gucian eguin tien culpa guciaq. Batayoan obligatu cen guiristino profesionariaren contra. Aingueru guardiacoa izanen da vigarren destimonioa eguin guintien gauza un eta gaissto guciaq declaratuco tiená. Gure conciencia vera izanen da fiscalá acusatuco diena eta confundituco becataria alaco (2.55) maneran nun ezpaitaco lecuic emanen erreplicatzeco, apelatzeco edo escusatzeco. Azquenian, J. Cristo, eternitateco Erregue inmortalá, izanen da becatari malurosa seculaco condenacionera sentenciatuco dien Yuyazalia. Ycusacie emen laburqui clarqui eta solidoqui preparatia Yaincoaren yuyamendia. Entzunacie oray cein eguiazcua den eta yustificatia vere baitan. *Judicia Domini* (2.60) *vera justificata in semetipsa*.

Alchatuco da veraz leheniá Yaincoaren legue guciz Saindia, causa untan becatariaren condenacionia escatzen dien parte ofensatia bezala, eta erranen du: Yaun Soberano eta Yainco guciz aundia; ni niz zure legue saindu eta perfecta, ene manamendiaq ez bacarriq eztira imposibliaq, baicican guciz (2.65) eztia eta arina ene carga. Erran bezate aimbertzé mila arima adin eta estatu gucietacoq, ni puntualqui complitu nindutenaq eta oray Cerian zure presenciaz gozatzen dutenaq. Ni ezautzera emaiten niz arrazoinamenduzco creatura gucier eta ezta posible nehorq ignora nezan nun ezten vere faltaz. Guicieq daquite badela gauza gucien creazale bat baitzira *zú* ceinari zor baitzauzu (2.70) viotz gucia zure maitatzeco, itz guciaq zure icen saindiaren laudatzeco eta santificatzeco, eta obra guciaq zure gloriaren emendatzeco edo aunditzeco. Niq manatzen deet aita amaq izan ditén ohoratiq, zaharraq errespetatiq eta superioraq obeditiq; gauza bat ain conformia arrazoinari nun nacione salvayeneq ezautzen dute naturalqui eta ala manatzen. Niq manatzen deet ezteza- (2.75) ten eguin bertzeen vicitza ohore eta untasunetan, veren vicitza ohore eta untasunendaco nahi eztutena, baita bertze principio natural bat ceintan sartzen baitira ez iltzia, desonestqueriaq ez eguitia, ez ebastia, ez murmuratzia, eta itz batez proximo lagunaren amodioari corresponentzen diren guciaq; ala nola lehemicico principioan sartzen baitira zure amodioari

corresponditzen dire- (2.80) naq. Au niz, Yauna. Legue ezti au, bacarriq amodio-aiquin complitzen dena, da mundu gucia cambiatu diena eta eguin diena pagano batetiq guiristino bat, gaissto batetiq un bat, becatari batetiq saindu bat. Legue au, Yauna, osticatu du, blasfematu, escarniatu eta ultrajatu becatari maluros uneq, aimbertze moyen citielaiq puntualqui veiratzeco. Elizaco Sacramendu Saindiaq, exemplu unaq, (2.85) predicadoreen exortacioniaq, doctrina uneco liburiaq, ciren bertze aimbertze ausilio eta inspiracione deitzen zutenaq eta inclinatzen ere manamendien cumplitzera. Bana itsutuiq aimbertze arguier, sortuiq aimbertze votzer, astiatu citien vere proximo lagunaq, ucatu citien zure eguiaq, madaricatu cien zure presuna adoragarria, desohoratu cien zure icena, beharriq gabe aizan cen lanian (2.90) zure vestetan, gaizqui tratatu citien vere aita amaq, entregatu cen loiqueria edo desonestqueriara, ebatsi citien bertzeen untasunaq eta bete cien erria murmuracione eta escandalez. Ni inocenta niz; arima au da culpanta: becatiaq manifestatzen zauzquitzu; zu cira sententia eman behar dien Yuyazalia: *Exurge Deus, et judica causam tuam...* Au erranen du Yaincoaren legue guciz saindiaq; (2.95) eta becataria beldurrez beteiq icaratuco da consideratuz cein eguiazcoa den acusacione ura.

Aitzen nuzun guizon malurosa, ¿cer condu eman cinezaque zure presunaz, Yaincoaren legue au vera yin balay unat gucien presencian zure acusatzera? Entzuten nuzun emazte tristia, ¿iduritzen zauzu satisfaccione emaiten ahal (2.100) cinuquela Yaincoaren legue saindiaren carguier? Aitzen nucien guiristinoaq, nor nahi izan cizten, examina zacie untsa cien barnia eta icusacie cer disposicionetan causitzen cizten aguertzeco Yaincoaren tribunalian vere legue divinoaren carguier satisfaccione emaitera.

Uneq vere acusacionia finitzen dieneco, alchatuco da Demonioa escatuz (2.105) yusticia becatariaren contra, eta erranen du: Yuyazale guciz yusto eta zucena; emen duzu presuna ingrat au guiristinotasunaz errenegatuiq vere vicitza empleatu diena zure Mayestate aundiaren ofensatzen. Tenoria da sententia dezazun misericordiaiq gabe (ceren eztu) secula eztielacotz valiatu nahi izan zure beneficoez. Batayoaren medioz guiristino eguin cenian, galdeguin citza- (2.110) con errenunciatzen citien mundia demonioa eta araguaia; eta uneq vere aitachiamachien medioz ihardetsi cien eta itzeman solemnequi: *Abrenuntio*: bana niq ezautzera emanen dut etzitiela secula errenunciatu viotzez vere arimaren iru etsay orieq. Eznindien ni errenunciatu, erranen du demonioaq; ceren niq proposatzen nazcolaiq gogo eta pensamendu itsusi eta desonestaq, inspiratzen (2.115) nazcolaiq envidia eta etsaitasunezco (ideyaq) sendimendiaq, ofreditzen nazcolaiq mendecatzeo ocasioniaq, incitatzen nielaiq vestetan lanian artzera, mezaiaq ez entzutera eta ez coosatzer, mementian obeditzen nindien, vereala eguiten cien niq proposatzen nacon gucia: erran beza veraq escusatzen cenian coosateguian, debriac trompatu ciela: aitort beza veraq cembat aldiz errai- (2.120) ten cien: demonioaq tentatu nindien; niq ezni nahi.

Etzien ere mundia errenunciatu, erranen du, —ait nezazu, guizonequin adissquidantza lanyerosaq eta conversacione libriaq gustatzen zauzquizun emazte malurosa—, etzien errenunciatu itzez beciq; ceren vere vici gucian izan cen munduco pompa eta vanitateen maitazalia, eta etzien bertze pensa- (2.125)

menduiq baicican vere buria lujo sobequin batequin apaintzia eta bertzeer agradatzia eta mundian figuratzia, gastatzen citielaiq arropa eta traje escandalosetan vere familiaren mantenatzeco behar citienaq: modestqui eta erretiratuiq vici behar vidian, yuaiten cen puntualqui yanza eta bertze liverticione gucietara, vilcura nahasietara ocasione lanyerosetan secula (2.130) erreparatu gabe: itz batez, beti izan cen munduco maxima tzarren seguizale edo complizale fidel bat. Etzien errenunciatu mundia guizon uneq, erranen du demonioaq, ceren cembait influencia edo untasun citielacotz bacien sofri etzaitequen vanitate bat, beti nahi cien manatu bertze gucieq bano gueyago, yunta gucietan nausitu behar cien unen erranaq bertze gucien ideyaren con- (2.135) tra, eta norbaiteq contrastatzen bacien izaiten cien odio mortal bat aren contra: urguluzco character gaissto au vera izaiten cien vere familian nun gaizqui tratatzen baitzien vere espos laguna eta escandalizatzen vere aurraq eta sehiaq vere yuramentu eta madariccioneequin. Desempeñatu citien cargu publicoaq; bana ez populiaren urostasuna eguiteco, baicican vere empleo (2.140) eta autoritiaz urgulu eta vanitate izaiteco, untasunaq emendatzeco eta, vere posicion e ta influenci az valiatuz, inyusticia suerte guciaq eguiteco. Etzien bertze Yaincoiq ezautu vere diuria beciq: vere ocupacione gucia izan cen untasunaq emendatzia, nahiz usura eta logreriequin, nahiz bertzeen odola eta icerdiaren gostuz: etzen secula icusi viotz gogorrooriq proximo la- (2.145) gunaren behar ordiaq (aliviatzeco) socorritzeco; yeuseq etzien escitatzen unen compasionia, eta preferatzen cien vere untasun eta yanari soberaquinaq desperdicia eta inutiliza citen, eciaq emplea citen pobre en gosia eta miseriaq erremediatzeco.

Etzien errenunciatu araguaia, erranen du demonioaq, ceren beti ibili (2.150) cen aren placer eta atseguinen ondoti q: cantu dorpe eta musica desonestetan gustu artzen cien, yanari escesimo eta gormantaq agradatzen citzazcon bay eta ere edanian sartzia, gozatzen cen soite imprudent eta unquitze sensualetan: aurta-sunian vici izan cen accione itsusi eta desonester entregatia, loiqueriar i emana eta desenfrenatia emaztequiequin gatzetasunian, (2.155) eta ezcondu onduan adultero bat: bacien gorputza eta curaya desonestquerietaco vere placer ciquinaq satifatzeco eta provocatzeco bertziaq niaureq ene gaisstotasunian ahalguetu gabe proposatuco eznitien loiqueriac o becatu ocaztagarritara; bana etzien gorputziq etzien curayaiq araguiaren mortificatzeco vere pasioniaq sugetatzeco eta varur eguiteco. Zuq daquizu, Yauna, (2.160) erranen daco demonioaq J. Cristori, niq erraiten dutan gucia eguia dela: gauza clara da ere zure yaquintasun infinituari ni guizon unengatiq ezninzala izan ultrajatia, golpatia eta azotatia, ezniela odoliq ichuri, ez etare sofritu gurutzeco eriotzeiq zuq unengatiq eguin cinien bezala; eznacon ere ofreditu Ceru bat ceinarequin convitatu baitzinien; quitoiq cer- (2.165) vitzatu nu, eta bertze premioiq esperatu gabe infernuco eternitate bat beciq. Yuyazale yustua cira, Yauna, gucier yusticia eguiten duzuna: yuya zazu eta eman sententia, enea izan behar diela eternitate batez becatiarengatiq, zuria izan nahi izan etziena q graciaz. *Aequissime iudex, iudica hunc esse meum per culpam, qui tuus noluit esse per gratiam.* Zuria da, Yauna, ezyeu- (2.170) setiq creatu cinielacotz; bana enia vere vorondatez. Zuria, erredimitu edo erosi cinielacotz zure odolaiquin, zure pasione eta eriotziaiquin; enia, errenunciatu cielacotz vere culpaz estima eztaitequen beneficio au: ene conseiluz izan da rebelde eta ingrata zuretzat, eta eni obedienta: yusto da veraz zurequin uros izaitia errefusatu cienaq, izan dain enequin seculacotz (2.175) malurosa. *Aequissime iudex, iudica hunc esse meum per culpam qui tuus noluit esse per gratiam.*

¡Oh cer destimonio icigarria izanen den demonioa! Ytzulico da anima vere Aingueru guardiacoari, ustez artan causituco dien protector eta conseilari fidel bat vere vici gucian experimentatu dien bezala: ilusione tris- (2.180) tia. Aingueru guardiacoa, complituiq ya guizonaren zaintzeco encarguiquin, convertituco da ordian destimonio terrible batian, consideracioneiq batere gabe declaratuco diena fidelqui becatariaq eguin dien gucia despreciatuz aren conseilariq eta Yaincoaren ausilio eta graciaq; eta ala alchatuz vere votza erranen du tribunale icaragarri artan: Ene Yaun eta Yainco eternala, (2.185) guizon unen guardia ene cargura uztia dignatu cinen mementu artaiq vereti, niq arguitu nien continuoqui, avisatu eta corregitu: nin ezartzen nazcon arranguraq concian vere colera, urgulu madariccione eta yuramentien gainian; bana secula etzen cambiatzen eta dolutzen eguiatzqui, nahiz confesatzen cen eta cominiatzen: niq presentatzen nazcon emaztetaiq urruntzen (2.190) ciren bertze anitzen exempla: emanahazten nitien providenciaq vere aita amer eta superiorer sar zain vere baitan, bana etzuten yeusere valio vere desobediencia eta obstinacioniarengatiq: niq clamatzen nien predicadorequin etzizan profana vestaq eta lanian aizanez, bana beti eguiten cien ez aitiarendaco: preparatzen nazcon confesor eta adisquide unaq erraiten zacote- (2.195) naq: utzazu yocua, autsazu adissquidantza desonest ori, etzazula trata seculaco condenacionera guidatzen citien presuna orrequin, urruncite arenganiq, etzitela sar aren echian, aplica cite lanera, abandona zazu aferqueria, erretira cite, itzulazu ebatsi eta inyustoqui vildu duzuna, compli zazu legalqui zure officoaiquin, erreconcilia cite eta eguin baquiaq zure aita-ama, espos (2.200) lagun, aurride, aide eta etsayequin; bana despreciatu citien ene instancia guciaq. Niq erraiten nacon anitz aldiz: ¡cer vicio itsusia den guiristino batian diurian ezartza vere viotza, eta itsusiogua oraino edania sartzia! Niq, icusiiq adissquidantza dorpeetan sartia, ohoingua eta inyusticietan nahasia, murmuracione eta escandaletan eroria, inspiratzen nacon eguin cezan (2.205) eguiatzco confesione un bat, sugeta cezan vere aragua mortificacione eta varuraiquin, errecibi citzan ardura Sacramendiaq, abandona cezan becatuco vidia eta entrega zain obra misericordiazcoetara; bana uneq vere vorondate eta pasoniaq seguitzia gatiq, rebeldia ene inspiracioner, desobediencia vere superiorer, pasatu cien vere vici gucia becatu eguiten, eta becatian (2.210) arrapatu cien eriotziaq. Sofri beza veraz merechi dien punimendia. Veraq nahi izan cien madariccionia; yin daila bada vere gainera: errefusatu cien benediccionia; erretira daquiola veraz. Zuq daquizu, Yauna, zure pacienciaz burlatu cela, malogratu ciela vere redencionia, osticatu citiela zure manamendiaq, eta vici izan cela Yainco legue eta concianaiq gabeco gui- (2.215) zon bat bezala: obra beza veraz zure yusticiaq, eta atera bedi condenatia zure yuyamendian: *Cum iudicatur exeat condemnatus.*

Eztaquiola valia erraitia yuaiten cela Elizaco officoetara, ceren Elizan egoiten cen erreverencia, modestia eta atencioneiq gabe: entzuten cien meza; bana devocioneiq gabe, izpiritia barreatuiq eta bazterretara so (2.220) edo solasian sahetseco lagunaiquin: errezatzen cien Arrosarioa eta bertze otoitzaq; bana casuiq eguin gabe cer erraiten cien, eta ocupatia pensamendia vere untasunetan eta ehecho aferetan: yuaiten cen predicura; bana curiositatez, yendeen erraitecuaingatiq, izaiteco guero certaz mintza, eta plazara livertitzera yuan laitequen indiferencia

veraiquin: eguiten citien (2.225) cembait limosna, bana vanitatez: socorritzen citien cembait behar ordu; bana intencione gaisstoequin: confesatzen cen; bana conciencia examinatu gabe, eguiazco dolore eta proposituiq gabe; vere vicitza gucia izan cen becatien eta confesione gaisstoen continuoco itzuli inguru bat: confesatu eta becatu eguin, becatu eguin eta confesatu. ¡Ain imperfectaq dira, Yauna, beca- (2.230) tari unen obra unaq! Zuq icusten duzu ere cein ilunaq diren vere becatien ilumbe eta itzalaq. Atera bedi veraz condenatia zure yuyamendian, izan celacotz becatian vere otoitza. *Cum iudicatur, exeat condemnatus: et oratio ejus fiat in peccatum.*

¿Cer ihardetsico ducie uni, becatian causitzen cizten arima maluro- (2.235) saq? ¿Cer ihardetsico ducie uni? ¿*Cur faciem tuam abscondis, et arbitravis me inimicum tuum?* Alchazquitzu vegui orieq, becataria, eni soiteco: etzazula pensa, ez, zure etsaya nizala desiratzten dut zure salvamendia, ene vicia eta odolaren gostuz izain bada ere. Bay, E.A.M., aimberte estimatzen ciuztet; bana amodio uneq veraq vorchatzen nu pleñitzera icusiz cien condenacionia, (2.240) eta etziztela provechatzen ene amodioaz, ene itzez, ene neque eta icerdiez logratzeco cientzat Yaunaren gracia, eta seculaco condenacioneti q libratzeco. Ceren dudai q batere gabe, dembora laburri q barnian entzuten nucienetai q ez guti aurquituco cizte oray mintzo nizan yuyamendu icigarri artan, eta ordian ¿cer nahico ducie eguin izan bacinute? Guizon murmurazalia, (2.245) emazte mihi gaisstua, aita-ama lazuaq, seme-alaba ingrat eta desobedientaq, gaztiaq desonestqueriari emanaq ciztenaq eta erria escandalez betetzen ducienaq, ciequin mintzo niz: ¿norat aderezatuco cizte ordian, Yaincoaren leguiaq acusatzen ciuztelai q, demonioaq convencitzen ciuztenian, Aingueru guardiacoaq declaratzen dielai q cien contra, eta creatura guciez abando- (2.250) natui q, Yaincoa causitzen denian secula errevoqa eztaitequen sententia pronunciatzeco pundian? ¿Pensatzen ducie menturaz lagunduco ciuztela ciauren concienciaq? ¡O cer ilusionia! Conciencia vera izanen da fiscal edo acuzazalei q crudelena. Conciencia vera izanen da declaratuco tien a clarqui Yuyazale divinoaren presencian, eguin cinuzten culpa guciaq. Veraq (2.255) manifestatuco tu, veraq aitortuco tu, eta becatu verequin convencituco ciuzte. Becatieq vereq alchatuco dute votza cien acusatze: zuq eguin guintuzun, erranen dute; zure viotzaren, zure mihiaren, zure escu eta veguien obra q guira: zurequin egonen guira utzi gabe eternitate batez: *Accusator erit proprium scelus: tunc loquentia simul opera nostra, dicent: tu nos egisti opera tua sumus, non te deseremus.* Ni niz, erranen du becatu bateq, alaco egunian alaco emaztequiari soinez izan cinien desira consentitu ura; ni niz, erranen du bertze bateq, alaco demboran eta alaco gauzaz eguin cinien ohoingua ura; ni niz, erranen du bertziaq, murmuracione ura ceinarequin porroscatu baitzinien alaco presunaren ohore eta fama; ni niz, zure errian (2.265) eman cinien escandala ura, ceintai q seguitu baitziren aimberte becatu: oroitzite, ezautguitzazu, zuq eguin guintuzun: *Opera tua sumus.* Ni niz, erranen du vicio bateq; adissquidantza dorpe ura, alaco gabian alaco presunaiquin eguin cinien accione desonest ura; ni niz, erranen du bertze vicio bateq, zure aurrer edo aita-amer bota cinien madariccione ura; ni niz, odio ayer- (2.270) cunde eta etsaitasun ura: ezautguitzazu examina guitzazu untsa, zure obra q guira, zuq eguin guintuzun: *Opera tua sumus, non te deseremus.* Ni niz, azquenian, zure conciencia vera, erranen daco uneq becatariari Yaincoaren tribunalian: ene baitan issquiriatia q daude borra ezteztequen letrequin, zure obrazco, itzezco, pensamenduzco eta omisione zco becatu guciaq, ceinequin (2.275) ofensatu

baitzinien Yaincoa, faltatuz guizonaren eta guiristinoaren obligacioneer: examinaz-quitzu untsa eta adverti zazu eztela guelditu ezartzeco pensamendui gordeena ere, eztela falta itz afer bat ere: zuriq dira guciaq, zuq eguin cintien, eta ortacotz gucieq clamatzen dute zure contra, escatuz zure condenacionia: *Accusator erit proprium scelus... tu nos egisti, (2.280) opera tua sumus, non te deseremus.*

¡Cer escena izanen den au gureztat, E.A.M.,! ¡Cembat becatu ceinetan ezpaitugu oray pensatzen eta ceinetaz ezpaiguira oroitzen, aguertuco dira ordian verritan eta ezarrico gure (veguien) aitzinian! ¡Cembat ezautuco tugu ezautzen ezguintienaq eta ceinetaz ezpaiguintien acusatzen concienciaq! (2.285) ¡Cembat becatu bertzeenaq ezarrico dira gure conduco, etan consentitu, heq manatu edo heq disimulatu guintielacotz! ¡Cembat ilusione descubrituco dira, Yaincoaren legue saindia osoqui ez cumplitzeco guq oray presentatzen tugun escusetan! ¡Cembat vertute ederraq oray guizonen presencian galduco dute veren meritu gucia eta eztira bertzeiq izanen interes, vanitate, cos- (2.290) tuma, inclinacione natural, eta menturaz disimula, falsuqueria eta hipocresia becic! ¿Cer escusa emanen dugu, cer iharde-ttico dugu, gure concienciaq veraq acusatzen, convencitzen guitielaiq? ¡Oh eta nola ateraco den gure barneti q confesione guciz triste eta lastimagarri au: *Ergo erravimus!* Galdiaq guira, ceren uts eguin guinien gure salvamenduco vidia: (2.295) galdiaq guira, ceren icusten dugu osticatu dugula Yaincoaren legue saindia: galdiaq guira, ceren ezautzen dugu demonioaq gure contra declaratu tien guciaq ala direla: galdiaq guira, ceren icusten dugu cein eguiazqui acusatzen guitien Aingueru guardiacoaq: galdiaq guira, ceren gure conciencia vera da gure gure gaisstaqueria gucien destimonio errefusa eztezaquegun bat, (2.300) eta manifestatu izan tu escatuz gure punimendia: *Ergo erravimus*; galdiaq guira eta condenatzen guira erremedioiq gabe. Ala ezautuco du becatariaq merechi dien sententia eta emanen du vere buriari oraino Yuyazale soberanoaq pronunciatu gabe, (aurkitzen denian conventuiq Yaincoaren legue saindiaz, demonioaz, Aingueru guardiacoaz eta vere concinciiaz veraz).

(2.305) Vizquitartian vere confusionetaco aitu beharco du vere Yainco, vere Creazale eta Salvazaliaren ahotiq, ceinaq dembora artuz ordian yuyatzeco ez bacarriq becatiaq baican obra unaq ere, eta ichildu onduan becatariaren vicitza gucian misericordia eta paciencia aundienaiquin, alchatuco du vere votza eta erranen becatariari: Malurosa ¿ezautzen duzu nor despreciatu (2.310) cinien? ¿nortaz blasfematu cinien? ¿noren contra alchatu cintien zure votza eta vegui descaratiaq? ¿Eztaquizu ni nizala zure Yainco guciz boteretsia, zuq osticatu eta profanatu cintien ene ohore, gloria eta icenaren maitazalia? *Redde rationem villicationis tuae*: Emazquidazu condiaq zuri entregatu nauzquizon gucietaz. Niq eman nauzun guizonaren izaitia, gorputz (2.315) eta arimaz formatia, viequin cervitza nindezazun; bana zuq esclavizatu cinien zure arima, cervitzahez zure gorputzaren pasione desohoragarrier: niq eman nauzquizon memoria, adimendia eta vorondatia, ene beneficioez oroitzeco, ene perfeccioniaq ezautzeco, eta ene borondatiaren maitatzeco; bana zuq maitatu cintien creaturaq, eta ahatzi Creazaliaz: vilatu cintien (2.320) itzalaq, munduco ohore placer eta vanitatieq, eta etzinen oroitu Ceruco favoreez. Ezautu cinien onguia, eta utzi cinien; esperimen-tatu cinien gaitza, eta seguitu cinien. Niq eman nauzun genio eta naturala cervitza

cezan arrazoinari eta vertuteer; bana zu, zure pasioniaq nausitzera utziiq, erori cinen aferqueria, impaciencia, ira, colera, eta madariccionetan. Niq eman (2.325) nauzquitzun esquiaq, veguiaq eta bertze gorputzeco sendimendiaq etaz valia zain arima onguiaren obratzeco eta vertuteen practicatzeco; bana zuq equin guciequin vilatu cintien zure araguiaren placer eta atseguinaq, ezpacina sortu bezala zure gorputzaren esclavo bat izaiteco beciq: *Redde rationem*. Niq bete cintuan ohore eta untasunez; eta ni presentatu ninzanian zuri ene (2.330) pobreetan gosia, egarria, bulucia eta eria, zuq ingrata ezinduzun visitatu eri nintzalaq, etzinien ene gosia erremediatu, ezinduzun veztitu bulucia nintzalaq, ez etare zure echian errecibitu: *Redde rationem*. Niq destinatu nauzun Aingueru bat zure zaintzeco, laguntzeco eta guidatzeco: niq, bertze anitz utziiq, sortu eta ezarri cintuan guiristinotasunaren erdian, ceintan (2.335) preparatu binauzun Batayo Saindu bat eman zauzuna lehemicico gracia eta arequin vertute guciaq; niq zu ila icusiiq becatiaren medioz eta vicioan eroria, pitzahaci cintuan graciara Penitenciaco Sacramendiaren medioz; niq azcartu cintuan bertze Sacramendiequin, eta eman nauzun ene gorputza eta odola yanaritaco Comunioneo Sacramendu Saindian. *¿Quid ultra debui* (2.340) *facere, et non feci?* *¿cer* eguin nezaquen gueyago zuretzat? *¿Yduritzen* zauzu oraino guti? Bada Ni niz zure culpequin saldu, azotatu eta gurutzeficatu cinien Yainco-guizon ura: icusazu ene vitartia oprobio eta ignominiez estalia izan cena ene Pasionian zure descaro eta exemplu gaisstuaeren gatiq; icusquitzu vegui hoq ilundu cirenaq eta nigar eguin zutenaq zure placer (2.345) eta desonestquerien gainian; escu hoq aimbertze favore dispensatu zauzquizutenaq; zango hoq aquitu cirenaq zure vilatzen: icusazu sahets au zuq idequi ciniena zure odio eta etsaitasunequin: icusazu gurutze au, itze hoq, elorri hoq, eta ene Pasioneo bertze instrumentaq; guciaq guelditu dira inutilaq zuretzat: veraz bacatari malurosa: *Appensus es in statera et in-* (2.350) *ventus es minus habens*. Niq pizatu tut, dio Yainco eternal uneq veraq, ene yusticiaco balanza fidelian zure obra itz eta pensamendu guciaq, eta aurquitzen dut pizu escasa duzula caritatian, humilitatian, garbitasunian eta paciencian: eztuzula asqui pietate beldurtasun eta amodio: Sentenciatzen citut veraz izan citen condenatia eternitate batez. Zuq obeditu cinien (2.355) demonioa, eta ez zure Creazalia: veiratu cintien munduco maxima tzarraq, eta ez ene manamendiaq: seguitu cintien zure pasioniaq, eta ez ene Evanyelioa; veraz zure arimaren etsayequin izanen da zure seculaco egoiteco lequia: aparta cite eneganiq, madaricatia, zuaci betico sura: *Discedite á me maledicti in ignem aeternum*.

(2.360) *¿Cer* sententia icaragarria! *¿Becatari* malurosa! Au da zure Yuyazalieren ahotiq aituco duzun sententia baldin ezpaduzu becatia uzten eta vicitzaz cambiatzen. Etzitela bada izan cenzugabia: eguin zazu oray ordian nahico duzuna eguin izan bacinu. *¿Cer* emanen cinuque lance artan verriz mundura itzultzia gatiq, cer, oray duzun dembora au izaitiagatiq? *Converti* cite (2.365) bada oray (Yaun divino orri) Yaincoari; garbi zazu ahaliq lasterrena zure conciencia becatietaiq confesione un baten medioz; auspesca guiten oray verian Yaun divino orren oinetara gure becatiez nigar eguitera erranez:

¿O Salvazale maitagarria! Emen guira, emen guituzu gure becatu guciez eguiatzu dolutuiq. Oray, Yauna, ezpaizira oraino gure Yuyazale te- (2.370) rriblia baicican gure Aita maitagarria, izanazu pietate zure seme desgraciatiez: urriquitiaq guira zuri eguin tugun ofensa guciez eta deliberatiaq osoqui vicitzaz cambiatzera eta penitencia eguitera. Gurutzian sofritu cintien tormentien gatiq, artan ichuri cinien odolaren gatiq eta sofritu cinien eriotziarengatiq, urricalcite gutaz, barcatu

gure uts guciaq eta (2.375) libratu seculaco condenacioneti, amorocatican eta zure yuyamendian aituco dugun sententia urosaren medioz yuan guiten zurequin gozatzer a eternitateco gloria.

Oharrak.

Hasieran aditzera eman bezala, Luzaideko mintzaira azter nahi duten ikerleei gaiak eskaintzeko asmoz prestatu da lan hau. Konparaketa izango litzateke azken finean bere baliapen nagusia eta horretarako ohar batzu egingo ditut neure aldetik.

Ikuspegi batzu azalekoak dira, noski, hala nola idazkera txukuna, ulert-erreza eta ikusgarria zuela egile honek, esatea. Kaligrafia benetan ederra da Polit jaunarena. Pertsonarekin zer-ikusirik baduela esango nuke nik. Arretatsua zatekeen elizgizon hau bere eginbideetan, letra bakoitza marrazki lana izan balitz bezala neurtzen zuelarik lerroz-lerro, beti berdin, hain izkirione xehean. Erakustoki edo museo baterako lanak dira bereak.

Mintzaira bera oso hurbiletik doakio herrikoari. Luzaideko kutsua nabarmena duela, esan nahi dut. Aditza, bereziki, bertakoen ahotik jalgia dirudi eta horrek fidagarri egiten du eredu.

Nola nahi ere, zalantza batzu ageri dira. Bertako hiztegi berezia ez da asko sartzen, maileguak jabetzen baitira, eta ortografian arrotz zaio egileari Iparraldeko tradizioa. Nere helburua puntu guziak zehatz-mehatz frogatzea ez bada ere, adibide batzu eman ditzaket lan honi lot litezkeen ondorengo lagungarri.

Zalantza batzu egileak berak azaltzen ditu. Hitz zenbait bi bider agertzen dira, parentesi artean emanez bietako bat: (aliviatze) *socorritze* (2.145). Bikoiztasun honen zergatia kasu bakoitzean ikusi beharko da. Tokiko erranei hurbiletik jarraitzeagatik sort daiteke behin edo beste. Aditz jokua kontuan hartuz, hori iduri luke “(ceren ez) *sekula eztielacoz* valiatu nahi izan zure beneficioez” (2.108). Gehienetan, hala ere, beste arrazoi batzuren eraginez egiten duela uste dut nik. Mezuaren ildotik hitzen zehaztasuna izan daiteke bat: “inspiratzen nazcolaiq envidia eta etsaitasunezco (ideyaq) *sendimendiaq*” (2.115). Esaera laburretan edukia zehatzago kokatzea, izan ote zen beste asmoa? “Gure (veguien) aitzinian” (2.283). “Converti cite bada oray (Yaun dibino orri) *Yaincoari*” (3.365). Gaztelania da N. Polit zenak erabiltzen dituen mailegu gehienetan iturria. Aukera hobe baten faltan edo duda-mudak baditu: “paganoeq fixatzen zutelaiq veren vista presuna (piados) *virtuos* etan” (1.78). Hiztegia bera izango litzateke aztergai, bilduma guzia aurrean dela.

Morfologia ez da tokiko mintzairatik baztertzen. Aditza, lehen aipatu dudanez, neuk ezagutu nuen moduan erabiltzen du. Hitzei adberbiera itxura ematen dien *-qui* atzizkia maiz agertzen da Luzaiden: *justoki*, *maluroski*. Horren kutsuz edo jatorriz zuelako, izkribu hauen egileak ere sarritan ateratzen du: *osoqui* (2.372). Gauzak egiteko modua esan ohi du batzutan: *solemnequi* (2.111). Maiztasunaren nahiz denboraren nabardura ematen dio beste batzutan: *puntualqui* (2.128), *continuoqui* (2.186). “Itzulazu ebatsi eta *inyustoqui* vildu duzuna, complizazu *legalqui* zure oficioaiquin (2.198).

Grafia. Izkribu hauen grafia benetan arrotza gertatzen zaigu, luzaidarren mintzaira dela jakinik. Nabarmenena, noski, han bizirik iraun duten hasperendunen hutsunea da.

Eman ditzagun zenbait adibide:

Kontsonanteak: Polit jaunak ez du inoiz kontsonante hasperendunik idazten. Horrela /Kh/ leherkaria, /ph/ ezpainkaria eta /th/ horzkaria, ez dira hasperendunak beretzat.

Frikaria nahiz afrikatua, beti /ch/ dakar bereiztasunik gabe: *ichiltzia* (1,47), *merechimendiaq* (1.134), *ichur* (1.144), alde batetik; eta *alchatu* (2.61), *ichura* (1.76), *vorchatiaq* (1.80), *echian* (1.140), bestetik. Behin edo beste x letra ateratzen da, baina maileguen eraginez dela esango nuke: *exortacioniaq* (2.85), *fixatzen* (1.78), gaztelerazko "fijarse".

Xixtukari afrikatua /tz/ bi letra horiekin idazten du: *acabantza* (2.5), *votza* (2.184), *ainbertze votzer* (2.87). Xixtukari frikaria ikus daiteke maileguen batean: *presencia* (1.5).

Era berean, /ts/ bidazkaturik dator: *boteretsienganiq* (1.10), *ertsatzen* (1.136), *itsutuiq* (2.87). Eta ahoskatze biguna azpimarratzeko edo, /ss/ idatzi ohi du hanhemenka: *issquiriatiq* (2.273), *gaisstuenganiq* (1.12) (1.14).

/H/ hitz hasieran. Bokal aurreko /h/ gehienak kentzen ditu: Adibidez izentan: *astapena* (2.6), *eriotza* (2.7), *itza* (1.57). Berdin gertatzen da izen-lagunekin: *au* (1.6), *aren* (1.28), *equin* (1.44), *untan* (1.16). Eta aditzetan: *ar dezagun* (1.28), *autsi* (1.103), *eldu* (1.131). Edozein modutan, joera orokorra dela hau beretzat, esan dezakegu: *Yru* (1.34), *aundizqu* (1.54). Salbuespentzat har daiteke honako hau: "heq ere abandonatzen dute (1.23).

/H/ bokal artekoa. Agertzen diren /h/ bakarrak bokal artekoak dira: *aho* (2.306), *desohoriaq* (1.12), *desohoragarri* (2.316), *mihia* (2.25), *nahasturaq* (1.165), *nahaigabiaz* (1.11), *ohoingua* 2.203), *ohoria* (2.47), *sahets* (2.346), *sehiaq* (2.138). Aditzak: *ahatzi* (2.319), *desohoratu* (2.89), *ihardesten* (2.45), *ihardetsi* (2.111). Aditz formatan /R/ desagertuz gelditzen den hutsunean: *ichilahaz* (1.93), *emana-hazten* (2.190), *icarahaci* (1.8), *zerbitzahaciz* (2.316). Bestelakoak: *ahal* (2.99), *ahaliq* (2.365), *behariq* (2.89), *lehemizico* (2.79), *zaharraq* (2.72), *zahartasunian* (1.40). Salbuespen gisa: *vein* (2.1), eta *viotza* (2.112).

Hainbesteko garrantzirik ez badu ere, nabarmena da /V/ letraren maiztasuna idazle honen izkribuetan. Hemeretzigarren mendearen azkenaldian bestalde, q idazten jarraitzen zuen c/k hizkien ordez hitzen amaieran: *saindieq* (2.39), *nehork* (2.68), *ahotiq* (2.361), *itsutuiq* (2.87).

Eta atal hau amaitzeko, Nafarroako euskalkietan normala den, *condu* (2.97), *pundu* (2.2), *saindu* (2.46) idatzi ohi du /—nt—/ gertatzen denean.

Iritzi orokorra.

Echeverri, Luzaideko bikario izanaren dotrinarekin parekatzen badira Polit zenaren testuak, ikuspegi oso desberdina nabari da lehen begiradan. Horrek ez du esan nahi, noski, hain epe laburrean luzaidarren mintzaira aldatu zenik. Elizgizon bien arteko arazoa da, herritarren euskarak berdin jarraitzen zuelarik, eta idazle bien egoera pertsonalean datza gakoa.

Diferentziak ere, lehen begiradan haundiak direla iduri arren, oso azalekoak direla esango nuke, eta grafiari dagozkionak gehien bat.

F. Echeverri luzaidarra zen eta bertako hizkuntzak segeturik ez zuen beretzat. N. Polit auriztarra zen eta Luzaidarren euskara ongi mintzatu arren, idazteko

zailtasuna aurkitzen zukeen. Neuk ere badakit horren berri. “Luzaide” izeneko orri batzu ateratzen genituen kanpoan bizi ziren herritarrei bidaltzeko. Pozik hartzen omen zituzten, baina euskara hura “murriz” eta “pobre” kausitzen zuela, idatzi zidan behin Californiako artzai batek. Adibide guziak /h/ falta zuten hitzenak ziren.

Nik ez nekien orduan letra hori nun ezar eta ikasi behar izan nuen. Handik denbora gutxira *Bordel bertularia* (Auspoa 45-46) argitaratzean, ongi edo gaizki ahaleginak eta bi egin nituen letra famatu hori bere lekuan ezartzen. Bordelen orijinalak zeuden-zeudenean utzi nituen, noski, eta geroago etorriko zen batasunaren bideak urratu nahirik edo, Iparraldeko *ch*, *tch* letrak *x* eta *tx* bihurtu nituen.

Californiako artzaiaren haserrea ez zen baretu: “Orai arte ez nuen Eskuara leitzen eskuz iskiriatu letra zonbeit baizik, bainan orai ohartzen ari naiz kazeta eta kantu liburuen bidez, gure mintzaira zonbat nahasia eta desberdin dagon hoin eremu ttipian, sinestia ere lan da, eta nolaz ez den zuzentzen edo berdintzen beste mintzairak bezala...”

“Berriki izan dira hemen Wioming’ etik Arnegitar multzo bat eztei batzutan eta zernahi erran daate ikusi duztelarik han nik igorri (bertsuak). Zer pentsatzen dugun Bordel’ en bertsu ederrak hola pikatzia eta gure Eskuara zaharra hola sanjatzia; egia erraiteko, gizona beso bat mozturik ikustia bezala da gure alderdiko eskualdunendako, eta aise da konprenitzia, guk beti Frantziar egin kantu liburuak ikusi eta irakurri ditugu” (1967. abendoa 9).

Ehun urteren diferentziarekin hori bera da eskuarteko izkribu hauekin gertatu zena. Lehen begi kolpean ikusten da F. Echeverri Iparraldeko tradizioa ezagutzen zuela eta Luzaideko euskarak ez ziola arazorik sortzen. N. Polit Ibañetaren beste aldetik joana zen, ez zuen euskaraz idazteko ohiturarik, eta Luzaideko mintzaira ongi mintzo bazuen ere, eskola zaharreko kutsurik gabe ahal zuen moduan idazten ahalegintzen zen. Euskalkien mugako arazoa nazioarteko mugaren eragozpenekin loturik zegoen kasu honetan; eta Luzaidek Iparraldeko herriekin zituen bere harreman arruntak.

Esandakoa argibide gerta daiteke testu bien konparaketa eta azterlana egin nahi duten gazteentzat.

Elkarren arteko harremanik izan ote zuten izkribuen bi egile hauek? Nik esango nuke baietz. Hogeita lau urte bazituen Polit gazteenak Echeverri hil zenean. Meza emateko adinean zegoen, beraz, eta alderdi horretatik ez dago eragozpenik.

Auriztarrak, bestalde, familiako loturak ere bazituen Luzaide eta Arnegirekin. Anaia bat zuen han ezkontuta. Izan ere, hots haundiko txokolata egiten zuen Pekotxetako auzoan. Luzaiden zuen, erreka bazterrean fabrika eta Arnegiko aldean bizitegia. Euren zerbitzurako zuten zubi medar batetik igarotzen zuten muga-erreka fabrikatik etxera. Hogeita hamaseiko gerra denboran desagertu zen zubia. Oso ezaguna zela Polit familia Luzaideko txokoan, esan nahi dut honekin. Bi anaia apaizak ezin ziren, beraz, arrotz izan Luzaideko bikarioarentzat.

P. Lafitte, euskaltzain zendua, adiskide mina zuen familiak eta Arnegira joan ohi zen behin eta berriz oporretan nahiz bisita laburrez.

Bera izango genuen, noski, lekukorik zehatzena lehenago oroitu bagina Luzaideko paper zahar hauetaz. Geuk ere jarraitu dugu Urdiaindik, Heloisa Polit desagertu arte, ni baino lehenagotik gelariaren familiaz zetorren adiskidantza zaharra. Hainbat gutunetan bada Lafitte zenaren aipamen mamitsurik eta, behin edo beste, Orreagako nagusi izandako Polit anaienik ere. Adibidez, bere ama

zenari entzunik, Arnegiko familia gaztearen ardura osaba apaizak bere gain hartu zueneko pasadizoa aipatu zigun bere gutun luze batean Heloisa bilobak¹⁷.

Arnegiko familiarenganako osabaren atxikimenduak bizi guzian iraun zuen eta Orreagatik jaitsi zelarik behin iloben etxean izan zuen bihotzeko gaixoaldi larri bat. Berri hau eskutitz horietan aurkitu dut¹⁸.

Echeverriren eskuizkribuak nola nahi ere, Nikolas Polit zenaren eskuetara joan ziren eta bere hondakinetatik zuzenean niregana.

Bi elizgizon hauen testuetara itzuliz, funtsean hizkuntza berdintsua darabilte, Luzaideko kutsua bietan sumatzen da (ez noski *xukakoa* gaizki ikusia baita apaizen ahoan), eta grafia kontuan aldentzen dira elkarrengandik.

17 Bi osabak ditu gogoan, baina bereziki Nikolas: "... surtout de tío Nicolas, qui était parrain de notre Marie-Louise, qui a 70 ans. Il s'occupait beaucoup (pendant son séjour à Valcarlos sans doute) des neveux de la maison orphelins de père; il les guidait, les dirigeait et s'occupait des comptes de la fabrique. Très paternel, très compréhensif, maman disait que notre J. Louis lui ressemblait sous bien des rapports".

18 "Pendant un passage à la maison, il avait eu une crise cardiaque sérieuse et on le veillait toutes les nuits, puis quelques jours plus tard on avait envoyé un domestique de la Colegiata pour le soigner, mais, dès qu'il s'était senti transportable, il avait voulu rejoindre le convent, comme Prieur".

Hiztegia.

- ABOMINAZIONIA. *Profeta Danieleq anunciatu cien abominacionia* (1.2). *Abominacione* (1.5).
- ACABANTZA. Amaiera. *Gauza temporalen fina edo acabantza* (2.5).
- AFERQUERIA. Alferkeria. *Abandona zazu aferqueria* (2.197).
- AMOROCATICAN. Amodioagatik (1.113).
- ASTAPENA. Hasiera. *Dela ere gauza eternalen astapena* (2.6).
- ASTIATU. *Astiatzera veren supersticioniaq* (1.81).
- AUSPESCA(TU). *Auspesca guiten oray verian* (2.366).
- AYERCUNDE. *Odio ayercunde eta etsaitasun ura* (2.270).
- BAITAN. *Beren baitan sartzera* (1.80).
- BARATU. Gelditu. *Baratu gabe* (1.117).
- BECTOROS. Pecatari. *Izan da asqui anitz bectoros aundien convertitzeco* (2.16).
- BOTERETSU. Ahaltzu. *Munduco boteretsiengatiq* (1.10).
- CAUSITU. Aurkitu. *Causitzen da gure egun tristeetan* (1.7).
- CLARTU. Argitu. *Clartzen dira gauzaq* (2.37).
- COMINIATU. Komunioa hartu. *Nahiz confesatzen cen eta cominiatzen* (2.189).
- COMODOSA. Cómodo. *Ori da conducta bat comodosa* (1.54).
- CONFESATU. *Nahiz confesatzen cen eta cominiatzen* (2.189). Ikus: Coosatu.
- CONTRASTATU. Aurka egin. *Eta norbaiteq contrastatzen bacien izaiten cien odio mortal bat aren contra* (2.135).
- COOSATEGUIA (2.119).
- COOSATU. Konfesatu. *Eta ez coosatzera* (2.117).
- CULPANTA. Erruduna. *Eta culpanta convencitu gabe* (2.38) (2.45).
- DEBUARRA. Egitekoa. *Ezta au gure debuarra?* (1.30) (1.69).
- DESOHORAGARRI. *Cervitzahaciz zure gorputzaren pasione desohoragarrier* (2.316).
- DESTIMONIO. Testigutza. *Oh cer destimonio icigarria* (2.177). *Declaratzen duten destimonioaq* (2.44) (2.48).
- DIURIA. Dirua. *Etzien bertze Yaincoiq ezautu vere diuria beciq* (2.142).
- DOAIN. *Yzpiritu Sainduaren doainequin* (1.137).
- DORPE. Torpe. *Cantu dorpe eta musica desonestetan* (2.150).
- EMENDATU. Ugaritu, gehitu. *Zure gloriaren emendatzeco edo aunditzeco* (2.72).
- EMPEÑU. Arreta. *Empeñiaq ezartzeco* (2.32).
- ENSEATU. Dedicarse. *Aren consolatzera enseatzen deniq* (1.19).
- ERLIGIONE. Erljio. *Erligione saindu au* (1.6).
- ERRAUTS. Hauts. Polvo. *Ezniz, Yauna, errautsa beziq zure presencian* (2.17).
- ERREPRESENTANTA. *Yaincoaren errerepresentantaq bezala* (1.162).
- ERRESUMA. Erreinua. *Urbil dela Yaincoaren erresuma* (1.3).
- ERTECO. Errateco. *Edo obequi erteco* (1.76).
- ERTSATU. Estutu. *Tentacioneeq atacatzen eta ertsatzen baguituzte* (1.136).
- ESCARNIATU. Escarnecer. *Eta sabanteq escarniatzen dute* (1.22).

- ESPOS LAGUNA. Emaztea. *Nun gaizqui tratatzen baitzien vere espos laguna* (2.137).
- ESTABILITU. Jabetu, nagusitu, *Profeta Danieleq anunciatu cien abomicionia estabilitu dela lecu saindian* (1.2).
- ESTONATU. Extrañarse. *Anitz estonatzen dira* (1.83).
- FIXATU. Ezarri. *Paganoeq fixatzen zutelaiq veren vista* (1.78).
- GURUTZEFICATU. *Gurutzeficatu cinien Yainco-guizon ura* (2.342).
- INTRES. Interes, arreta. *Intres errestoiq dieniq* (1.9).
- ISSQUIRIATU. Idatzi. *Ene baitan issquiriatiaq daude borra ez titezquen letrequin* (2.273).
- KRIMA. Crimen. *Yuyazaliaq eztu pronunciatzen sententia crima probatu gabe* (2.38).
- LANCIA. Trance. *Lancia da ain icigarria* (2.7).
- LANYEROS. Arriskugarri. *Adissquidantza lanyerosaq* (2.122).
- LIVERTICIONE. Diversión. *Yanza eta bertze liverticione gucietara* (2.129).
- LOGRERIA. Vere ocupacione gucia izan zen untasunaq emandatzia, nahiz usura eta logreriequin (2.143).
- MADARICCIONE. Maldición. Vere yuramentu eta madariccioneequin (2.138). *Urgulu madariccione eta yuramentien gainian* (2.187).
- MALUROS. Zoritzarrekoa. *Emazte malurosa* (2.123). *Dembora malurosen icusteco suerte tristia* (1.4).
- MENDECATU. Vengarse. *Mendecatzeo ocasioniaq* (2.116).
- OCAZTAGARRI. Nazkagarri. *Loiqueriaco becatu ocaztagarrietara* (2.158).
- OFREDITU. Eskaini. *Ez nacon ere ofreditu Ceru bat* (2.164).
- ORDINARIOZQUI. Komunki. *Etzauciela ordinariozqui corresponditzen* (1.46).
- PARTELIER. Partaide. *Cieq partelier eguitia* (1.184).
- PICATU. Moztu. *Picatz bat batian een conversacionia* (1.50).
- PLEÑITU. Lamentarse. *Pleñitzen da nigarrez* (1.17).
- PORROSCATU. Apurtu. *Ceinarequin porroscatu baitzinien* (2.264).
- PREMU. Oinordeco. *Yaincoaren seme eta Ceruco premu* (1.127).
- PROCESA. Prozesu. *Guizonen yuyamendutan leheniq formatzen da procesa* (2.36).
- PUNIMENDU. Zigorra. *Culpantaren punimendia* (2.48.) *Ez bacarriq punimendiaren beldurrez* (1.163).
- PUNIMENDIA. Zigorra. *Manifestatu izan tu escatz gure punimendia* (1.200).
- SABANT. Jakitun. *Sabant bateq dionaz* (2.3). *Jakintsua. Yuaiten da sabantengana* (1.22).
- SALVAZALIA. Salbatzalea. *Salvazalia mintzo cen dembora* (1.4).
- SEHI. Zerbitzari. *Escandalizatzen vere aurraq eta sehiaq* (2.138).
- SOSTENGATU. Sostener. *Sostengatu behar dugu* (1.32).
- SU. *Zuaci betico sura* (2.358).
- SUTATU. *Erre eta sutatuco ene viotza* (2.25).
- TENDRETASUN. Enterneamiento. *Nola aflightzen den tendretasun eta pietatez* (1.143).
- TRESOR. Altxor. *Gracia divinoaren tresorrak* (1.31).
- TRONPATU. Equivocarse. *Tronpatzen zizte* (1.97).
- UNA. Ona. *Aren seme unaq bezala* (1.28). *Giristino un gucieq* (1.123).
- UROS. Zorioneko. *Guizonaq uros eguiteco* (1.7).

VITARTE. Begitarte. *Vitarte serio bat* (1.49). *Icuszazu ene vitartia oprobio eta ignominiez estalia* (2.342).

VITARTIAN. Bitartean. *Bana egun ori yiten den vitartian* (1.112).

YANZA. Dantza. *Yuaiten zen puntualqui yanza eta bertze liverticione gucietara* (2.129).

YAQUINTASUN. Jakitate. *Gauza clara da ere zure yaquintasun infinituari* (2.161).

YUYAZALE. Epaile. (2.303).

ZEINARI. *Zeinari zor baitzauzu* (2.69).